

CAUZELE COLONIZĂRII RURALE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA

(secolele XVII—XVIII)*

MATEI D. VLAD

Istoriografia noastră medievală și chiar cea din epoca modernă nu au stăruit prea mult asupra mișcărilor populației rurale, ci au vorbit, îndeosebi, de războaie și conducătorii lor. Este drept că uneori, dar aceasta numai în legătură cu războaiele sau cu unele calamități, s-a vorbit și de „bejenii“ ori de colonizări rurale, fără a se insista însă în lămurirea unor probleme importante, ca, de pildă, locul de unde au venit și unde s-au dus coloniștii sau cine a venit să ocupe locurile părăsite de ei, cauzele acestor colonizări etc. De altfel, în vechile sinteze de istorie a românilor sau în alte lucrări, s-a ținut prea puțin seama de influența acestor colonizări rurale și de însemnătatea lor din punctul de vedere constitutiv etnic al poporului nostru. Noi considerăm că de aceste „mișcări fără ecou în istorie“, cum bine le-a definit P. P. Panaitescu,¹ se leagă cauzele multor asemănări și deosebiri în grupările poporului nostru, ca obiceiuri, credințe, port, clădiri, sărbători etc., toate devenite comune la anumite grupări, numai din momentul când cauze vitale le-au pus în contact unele cu altele.

Cînd au început colonizările rurale la noi, nu putem arăta cu certitudine. Se pot totuși stabili anumite perioade pînă la care și de la care s-a început și a încetat intensitatea acestor colonizări. Astfel, în ultima sinteză de istorie românească s-a convenit, și pe bună dreptate, că, începînd mai ales din a doua jumătate a secolului al X-lea, populația de pe teritoriul patriei noastre înregistrează o creștere apreciabilă. Arheologii români au surprins într-adevăr prezența unei populații relativ numeroase, răspîndite în Transilvania, Muntenia, Dobrogea și Moldova². Creșterea populației pe teritoriul

* Studiul de față reprezintă un capitol din teza de doctorat, în curs de elaborare, intitulată *Contribuții la studiul satelor de colonizare din Țara Românească și Moldova (sec. XV—XVIII)*.

¹ Vezi articolul *O nouă optică despre cultura românească medievală*, în „Contemporanul“ din 3 martie 1967, p. 8.

² Cf. Ștefan Pascu, în *Istoria României*, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., 1962, p. 18.

românesc a contribuit, pe lângă alte cauze determinante, la întemeierea statelor feudale românești.

Sporul creșterii naturale a populației a fost însoțit, încă din vremea feudalismului timpuriu, de un val continuu de emigrări din Transilvania, la sud și est de Carpați. În răutățirea situației populației românești în această provincie — se arată într-un articol — a generat asemenea emigrări și a determinat regalitatea maghiară — prin diploma din 1247 — „să ia măsuri de interdicție a emigrărilor”³. Acestor emigrări de populație din Transilvania li s-a atribuit un rol însemnat, de altfel just, arătându-se că „ceea ce tradiția numește «descălecat» nu este altceva decât un curent de emigrare de populație din Transilvania la sud de Carpați, care, deși nu a creat statul Țara Românească, a avut un rol însemnat în creșterea potențialului uman al organizațiilor politice românești de la sud de Carpați, a fost un factor important în unificarea lor”⁴.

Presupuse ca terminate în secolul al XIV-lea, aceste emigrări de populație, în special din regiunile de margine, de unde se putea trece cu mai multă ușurință granița, au continuat să se exercite — de multe ori nebăgate în seamă — în tot timpul istoriei noastre medievale. Prin ele s-a populat o bună parte din cîmpia românească și tot prin ele s-au umplut, deseori, golurile lăsate prin „bejenirea” populației țărănești.

Pe lângă colonizările nebăgate în seamă, vom constata însă că întîlnim perioade cînd au loc emigrări de populație în masă, de obicei în strînsă legătură cu un eveniment social, petrecut la un moment dat și care a determinat asemenea emigrări. Astfel, după epoca relativ liniștită care a urmat formării și organizării statelor feudale românești, epocă de așezări și întemeieri de sate și orașe, care ține mai mult de un veac, o dată cu căderea țărilor române sub dominația otomană, îndeosebi după domnia lui Mihai Viteazul, începe o a doua serie de emigrări și colonizări, căreia pare a i se pune capăt, pentru moment, pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, pentru a reîncepe iarăși și a ajunge la maximum de dezvoltare în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

În studiul de față ne vom strădui să prezentăm cauzele colonizării rurale din Țara Românească și Moldova, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea.

•

O dată cu secolul al XVII-lea și mai ales în cel următor, colonizarea începe să ocupe un loc central printre preocupările unor domnitori și în general ale statului. Acum, pe lângă elementele din țară, sînt invitați și locuitori străini, dinafara hotarelor. Care sînt atunci cauzele care stau la baza întemeierii de noi sate, a „sloboziilor”, cu o formă de organizare și cu rosturi oarecum neobișnuite, în tot cazul nu bine conturate pînă la înce-

³ Cf. Ștefan Ștefănescu, *Negrul Vodă, „întemeietorul” Țării Românești*, în „Magazin istoric”, anul I, nr. 6, septembrie 1967, p. 4.

⁴ *Ibidem*, p. 4, coloana a II-a.

putul veacului al XVII-lea? Cauza hotărâtoare care a determinat, începînd cu secolul al XVII-lea, o nouă atitudine a domniei în politica de colonizare a fost schimbarea situației clasei țărănești. Este vorba de creșterea, în proporții neobișnuite pînă acum, a exploatării țăranilor, ca urmare a cererii tot mai mari de grîne pe piața externă, care a avut drept consecință, printre altele, legarea lor de glie.

În asemenea împrejurări, cauzele colonizării din Țara Românească și Moldova în secolul al XVII-lea trebuie urmărite și cercetate numai în strînsă legătură cu problema lichidării dreptului de liberă strămutare a țăranilor dependenți de pe o moșie pe alta. Se știe că pînă în ultimul deceniu al secolului al XVI-lea, cu toate restricțiile impuse de plata așa-numitei „găleți de ieșire”⁵, țăranii dependenți se puteau totuși muta pe moșia altui feudal, îndeosebi atunci cînd erau chemați. Este îndeobște cunoscut faptul că, în secolele XV—XVI, în baza unei intense circulații interne a forțelor de muncă, boierii și mănăstirile au dus, cu ajutorul domniei, o politică în stil mare de colonizare a pămînturilor lor pustii. Această operă, care a avut drept rezultat întemeierea a zeci, poate sute de sate noi (avem în vedere în primul rînd Moldova), nu s-ar fi putut realiza fără deplina libertate a țăranilor de a se muta de pe un domeniu pe altul⁶. Totodată trebuie să nu uităm că boierii și stăpînii ecleziastici care-și colonizau moșile cu asemenea țăranii erau siguri că aceștia din urmă nu vor fi revendicați de stăpînii de pe ale căror moșii fugiseră, deoarece acțiunea de urmărire a iobagilor se manifestă mai puternic după lichidarea dreptului de liberă strămutare.

După cum s-a dovedit în cercetările din ultimii ani, legarea țăranilor de glie în Moldova corespunde în linii mari cu legarea celor din Țara Românească, adică ultimul deceniu al secolului al XVI-lea⁷.

În Țara Românească, ca de altminteri și în Moldova, limitarea și în cele din urmă desființarea dreptului de liberă strămutare a țăranilor dependenți au avut repercusiuni și în ceea ce privește opera de colonizare. După această dată, colonizarea în Muntenia și Moldova s-a înfăptuit atît cu forțe autohtone, luate din țară sau din rîndul celor fugiți peste graniță, cît și cu elemente străine, aparținînd unor populații de origine etnică diferită. Nu se căuta prea mult, în secolele XVII—XVIII, la limba și credința țăranilor, ci la munca și hărnicia lor⁸. Și nu era vorba a se atrage numai plugari, cultivatori ai pămîntului, ci încă meșteșugari, paznici, slugi etc.

⁵ D. M i o c, în *Istoria României*, vol. II, p. 856; cf. și Ș t. Ș t e f ă n e s c u, *Istorie și demografie*, în „Studii”, nr. 5, 1967, p. 940.

⁶ Cf. P. P. P a n a i t e s c u, *Dreptul de strămutare al țăranilor în țările române (pînă la mijlocul secolului al XVII-lea)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. I, Edit. Academiei R.P.R., București, 1956, p. 74—75.

⁷ Vezi P. P. P a n a i t e s c u, *opera citată mai sus*, p. 111; cf. i d e m, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova — Orînduirea feudală*, Edit. Academiei R.P.R., 1964, p. 13.

⁸ Precizăm însă că de multe ori, amestecați printre străini sau sub denumirea lor, pentru a se bucura de privilegiile acordate acestora, se reîntorceau la vetrele lor sau în altă parte, o dată cu străinii adevărați, și țăranii munteni sau moldoveni.

Legarea de glie, cu toate rigorile impuse, n-a putut opri circulația brațelor de muncă. Aceasta datorită faptului că circulația devenise „o stringentă necesitate economică”. Conform aprecierii de mai sus, „același interes al nobilimii” care făcuse „necesară legarea de glie făcea necesară, chiar dacă nu în aceeași măsură, și eludarea ei”. Și pe bună dreptate, conchide autorul, afirmând că „migrația, fuga” s-au menținut „împotriva severității opreliștilor și pedepselor, fie ca o necesitate de evadare pentru iobag, fie ca o nevoie de achiziție pentru stăpîn”⁹.

În Țara Românească și Moldova, procesul de „evadare” a țăranilor, pentru că de el trebuie să ne ocupăm întâi, a îmbrăcat aspectul celei mai frecvente dintre formele luptei de clasă, fuga de pe moșii. Fuga, deși nu reprezintă forma superioară a luptei țărănești împotriva exploatării feudale, constituie totuși unul din mijloacele cele mai eficace și mai des utilizate de țăranii în veacul al XVII-lea. Țăranii dependenți, rumânii și vecinii, își părăsesc delnițele din cauza obligațiilor sporite, atât către stăpîni, cât și către domnie, tot așa cum fac și țăranii liberi, din pricina birului. Toți aceștia își găsesc refugiul și o vremelnică ușurare fie în alte sate și orașe din țară, fie mai ales în afara hotarelor¹⁰.

Pe lângă fuga individuală, atestată frecvent în documente, acestea mai pomenesc și despre „spargerea” și „pustiirea” unor sate întregi. Într-adevăr, un mare număr de acte din secolul al XVII-lea, și o să vedem că și din cel următor, vorbesc de risipirea multor locuitori și sate. Cauza principală a acestor „pustiiri” constă, desigur, în condițiile interne, fiscale și agrare din ce în ce mai apăsătoare pentru țăranime, dar și în cele externe, impuse de dominația otomană¹¹.

Încă de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, în ambele țări, procesul de „risipire” a populației țărănești tinde să atingă apogeul. În Țara Românească acest proces pare a fi fost mai puternic decît în Moldova. Aceasta, poate, și datorită vecinătății sale mai directe cu Imperiul otoman. Astfel, actul lui Mihai Viteazul, din 28 mai 1594, prin care acesta întărește fostului mare ban, Mihalcea, „părțile” unor săteni din satul Orlești, ne arată că aceștia, „mai înainte vreme, în zilele lui Alexandru-voievod ei au fugit toți peste Dunăre în țara turcească pentru birul care este de haraci al cinstitului împărat”¹². La 6 aprilie 1613, Radu Mihnea întărește mănăstirii Tismana niște rumâni care „mai de nainté vrême, au fost trecut Dunărea de multe nevoi și de răutăți”¹³.

⁹ Acad. D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. I, Edit. Academiei, București, 1967, p. 486.

¹⁰ Cf. D. Mioc, în *Istoria României*, vol. II, p. 858.

¹¹ În privința cuantumului haraciului plătit de Țara Românească și Moldova Porții otomane în secolul al XVII-lea, vezi concluziile prof. M. Berza din studiul *Haraciul Moldovei și Țării Românești în secolele XI—XIX*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. II, Edit. Academiei R.P.R., București, 1957, p. 44—45.

¹² *Documente privind istoria României*, B., sec. al XVI-lea, vol. VI, p. 121.

¹³ *Ibidem*, sec. al XVII-lea, vol. II, p. 166; în actul din martie 1614, Radu Mihnea dă drept lui Enache, mare postelnic, să-și întemeieze sat pe siliștea de la Vaideei pentru că „această mai sus zisă siliște s-a aflat domnească, a fost pustie, fără oameni, încă din zilele

Majoritatea mențiunilor cuprinse în actele din veacul al XVII-lea ne arată că cei mai mulți țărani fugeau de pe domeniile stăpînilor din cauza greutății birului sau a altor dări și obligații. Porunca lui Matei Basarab, din 6 mai 1636, ne dezvăluie faptul că locuitorii din Alimănești „ca niște oameni răi și fugari ei și-au lăsat dedinele și casele lor pustii și au fugit în altă țară pentru bir și pentru drahma împărătească”¹⁴. La 18 februarie 1641, același domnitor întărește lui Udrea logofăt din Rădăcinești stăpînirea asupra unor rumâni din satul Groși care, fiind „niște oameni răi, n-au vrut să șază pe moșiia lor ca să-și plătească birurile și dăjdiile lor și miere împărătească, ci au fugit și s-au răsipit și au rămas toate dăjdiile lor în spinare <a> domnii mele și a țării”¹⁵. Plata birului devenise o povară nu numai pentru țărani dependenți, dar și pentru cei liberi. Aceștia, din cauza imposibilității de a mai face față dărilor, își părăsesc ogoarele. Multe cărți domnești, îndeosebi din Țara Românească, sînt pline de măsuri drastice și de tot felul de învinuiri la adresa moșnenilor sau a răzeșilor fugari. Astfel, la 10 ianuarie 1644, Matei Basarab dăruiește lui Socol mare clucer și lui Nicola clucer să le fie „vecini statornici” acei „cnezi de pe acele sate”, din Bîra de Sus, Bîra de Jos și Văcărești, deoarece, „ca niște oameni răi și înșelători și puși pe fugă, nu s-au încrezut ca să șadă pe moșia lor și să plătească dăjdiile lor haraciul cinstiului împărat ca și cealaltă țară, ci toți s-au sculat de au risipit satele și au fugit”¹⁶.

Relatările din acte, privitoare la fugă, îmbracă uneori forma aprecierilor și a constatărilor generale, similare celor din cronici. Concludent în această privință mi se pare documentul emis de Ștefan al II-lea Tomșa, în aprilie 1623. Printre altele, actul arată că țărani moldoveni, „au fugit și s-au îndepărtat în toate părțile, unii, în mare număr, au plecat în Țara Ungurească și în Țara Leșească, alții în Țara Muntenească, iar alții împrăștiți și îndepărtați fiecare pe unde au putut să se ascundă și să apuce din pricina unor astfel de șerpi nesătui și veninoși, fără ocrotire din partea cuiva”. Hrisovul ne relevă totodată și măsurile luate de Ștefan Tomșa, care „a trimis cărțile domniei sale pretutindeni, în toate tîrgurile să glăsuiască și să dea de știre tuturor sărmanilor împrăștiți, să se strîngă de pretutindeni să vină fiecare în patrie și la ocina sa”¹⁷. Cu prilejul așezămîntului dat de Miron Barnovschi, la 12 ianuarie 1628, a avut loc o mare adunare a țării cu mitropolitul, episcopii, boierii mari și mici, de rangul al doilea și al treilea, cu mazilii, feciorii de boieri, slugile domnești etc., toți aceștia arătînd domniei că „li s-au pustiit satele și li s-au rășchirat vecinii prin slobozii și prin sate boerești și ei au rămas numai cu silștile”¹⁸.

răposatului Mihail-voievod... pînă ... la acel de-al treilea an al domniei mele în Țara Românească, fac împreună ani atîta vreme, 20 de ani” (*ibidem*, p. 264).

¹⁴ Bibl. Academiei, LXXX/197, orig. slav.

¹⁵ *Ibidem*, ms. rom. 5728 f. 64v — 65 v.

¹⁶ Din actele particulare ale lui G.D. Florescu, fotocopie după original slav, la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei.

¹⁷ *Documente privind istoria României*, A, sec. al XVII-lea, vol. V, p. 205.

¹⁸ Bibl. Academiei, LXXXV/25, orig. rom.

Aproximativ în aceeași vreme, o situație similară exista și în Țara Românească. La ea face, probabil, aluzie autorul anonim al *Letopisețului Cantacuzinesc*, care spune că în timpul domniei lui Leon Tomșa, din cauza multor „biruri grêle ce au fost asupra săracilor, neputînd să mai biruiască, spartu-s-au toate județele de preste Olt, fugind care încotro au putut”¹⁹.

Procesul de „spargere” și „risipire” a satelor este prezent, cu excepția unor perioade de relativă stabilitate, în tot cursul veacului al XVII-lea. Astfel hrisovul lui Șerban Cantacuzino, din 5 iunie 1679, ne arată că satul Oreavița din județul Mehedinți „fiindu sat de margene despre Dunăre... nu s-au putut căuta ci l-au fostu înpresurat toate nevoile mai cu asupră decît lé-u fost putere. Și ne mai putîndu birui nevoile ei s-au răsipit și au fugit cine-și încotro au putut fiindu atunce în zilele Ducăi voevod”²⁰.

Circa zece ani mai tîrziu, un document din vremea lui Constantin Brîncoveanu, din 5 februarie 1689, ce se referă la satul Cîinești din Vîlcea, ne dezvăluie că locuitorii acestui sat „pentru multele dăjdi neputînd mai birui să mai dé nevoile s-au fost răsipit oamenii dentr-această slobozie de au fugit prenr-alte părți”²¹.

Fenomenul e la fel de frecvent și în Moldova. Aici, unii țărani, ca să scape de bir și de „vecinie”, se înscriau uneori ca ostași (fenomenul se întîlnește și în Țara Românească). Unii vor fi izbutit, dar cei mai mulți, în urma acțiunii întreprinse de foștii lor stăpîni, au fost urmăriți și readuși, cu cărți domnești, la moșile de unde pleaseră. În această privință, concludentă este o poruncă din 18 decembrie 1659, adresată de Ștefăniță Lupu unui aprod domnesc de a căuta vecinii din patru sate ale mănăstirii Tazlău, care „vecini s-au scris hănsari la Ghica vodă și și-au lăsat cîsla în satele sventei mănăstiri”²². În fine, hrisovul lui Constantin Cantemir, din 20 decembrie 1692, emis în favoarea mănăstirii Bîrnova, permite constatarea de ordin mai general, și anume că, „stricîndu-se țera și împrăștiindu-se ómenii”, mănăstirile au rămas „slabe și fără ajutor”²³.

Din exemplele citate mai sus, s-a putut observa că țărani fug fie în țară, fie peste hotare, de obicei în Imperiul otoman, în Transilvania, Polonia sau Ucraina. Se ridică însă întrebarea: cum se explică fuga țăranilor români în Imperiul otoman? Desigur, în Imperiul otoman, situația țărănimii era la fel de grea, dar, din cauza depopulării, țărani români, refugiați aici în masă, erau colonizați, obținînd o ușurare temporară prin scutirea de sarcini fiscale pe cîțiva ani²⁴. Pe de altă parte, în teritoriile stăpînite de otomani, creștinii puteau să trăiască în condiții oarecum mai bune, fiindcă dările erau relativ

¹⁹ *Istoria Țării Românești (1290–1690)*. *Letopisețul Cantacuzinesc*, ediție critică, C. Grecescu și D. Simonescu. Edit. Academiei, 1960, p. 95–96.

²⁰ Arh. ist. centr. *Mitropolia Țării Românești*, CCXCV/12, orig. rom.

²¹ *Ibidem*, *M-rea Dîntr-un Lemn*, XLV/20, orig. rom.

²² *Ibidem*, *M-rea Sf. Sava-Iași*, XXXIV/17, orig. rom.

²³ V. A. Urechîă, *Notițe despre slobozii*, extras din „Analele Academiei Române”, Seria a II-a, tom. IX, Secția a II-a, Memoriile secțiunii istorice, București, 1888, p. 10.

²⁴ Cf. D. Mîioc, în *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 858.

mai mici. Totodată, în vechile provincii turcești, cum erau Bulgaria și Serbia, cultul religios, portul etc. s-au exercitat fără vreo teamă de asupritori. De aceea Nicolae Iorga avea să spună că „era mai ușor să trăiești de-a dreptul sub turci“, decît în țările tributare lor²⁵. Tocmai din această cauză, locuitorii țărilor noastre, unde se știe că totul era arbitrar în strîngerea dărilor, s-au refugiat de multe ori în regiunile sud-dunărene²⁶.

Procesul de scădere a populației s-a datorat nu numai luptei de clasă a țăranilor, sub forma „spargerii“ satelor, ci și altor cauze. Responsabile de această scădere au fost — este drept, într-o măsură relativ mai mică — și năvălirile frecvente ale turcilor, tătarilor etc., care nu numai că pîrjoleau satele, punînd oamenii pe fugă, dar se și înapoiau cu mare mulțime de robi în țara lor. Un număr însemnat de documente din această epocă se plîng de scăderea populației sau „arderea“ satelor ca urmare a expedițiilor de jaf ale turcilor, tătarilor, cazacilor etc.²⁷. Așa, bunăoară, la 11 iunie 1616, mănăstirea Cozia era volnică „să facă sat de milă“ cu „oameni striini“ pe hotarul siliștei Orlea, din județul Romanai, ce „au fost un sat pustiu încă mai denainté vréme, de în zilele răposatului Mihail voievod, de-au fost oameni robiți și fugiți preste Dunăre de-au rămas siliștea pustie“²⁸. La 20<septembrie—decembrie> 1625, Alexandru Coconul dă voie mănăstirii Banu să-și întemeieze un sat pe o siliște din județul Buzău cu „alți oameni streini“ decît cei care „au fostu lîcuidori de baștină den sat den Rușățul “ pentru că „au fostu robit tătarii toți rumânii sfinti mănăstirii den Rușățul și-au rămas numai moșia și pămîntul pustiu“²⁹. În sfîrșit, hrisovul din 23 octombrie 1628, de repopulare a siliștei Cetățile, din județul Ialomița, precizează că „în zilele lui Alexandru voievod, fiul răposatului Radul voievod, tătarii au robit pe toți vecinii din sat, de a rămas satul pustiu fără oameni, nimic, afară numai ocina pustie“³⁰.

Știrile cuprinse în documentele interne, cu privire la „spargerea“ și „risipirea“ satelor, sînt întărite și de mărturiile cronicarilor sau de relatările călătorilor străini. Urmărind cronologic aceste știri, aflăm, de pildă, la 1602, într-un raport al lui Aloisio Radibrad, privitor la Țara Românească, că „această provincie, în urma incursiunilor atîtor neamuri diferite, era stoarsă de toate bunurile...din această cauză mulți locuitori cu familiile și puținul lor avut, au trecut unii în Turcia, alții în Moldova, <iar> alții în munții Carpați“³¹. Petru Grigorovici Armeanul, într-un raport din 1604, referitor

²⁵ Cf. Nicolae Iorga; *Afaceri de hotare*, în „Studii și documente“, vol. X, București, 1905, p. 119.

²⁶ Cf. și G. h. Ibrahimov, *Răscoalele țărănești în Turcia în veacurile XV—XVI*, în „Vizantiiski Vremenik“, nr. VII, 1953, p. 145.

²⁷ *Documente privind istoria României*, A., sec. al XVI-lea, vol. III, p. 79.

²⁸ *Documente privind istoria României*, B., sec. al XVII-lea, vol. III, p. 28.

²⁹ *Ibidem*, vol. IV, p. 562.

³⁰ Arh. ist. centr. *M-rea Slobozia lui Enache*, II/8, orig. slav; cf. și actul din 11 ianuarie 1630, *Ibidem*, II/9, orig. slav.

³¹ Aloisio Radibrad, *Raport despre Țara Românească (1602)*, în *Relații de călători și mărturii directe despre țările române*, sec. al XVII-lea, vol. II, partea I, p. 28 (în manuscris la Institutul de istorie „Nicolae Iorga“ al Academiei).

la starea Țării Românești, spune că din cauza dărilor multe și grele „țărani se mută în altă parte, și de cele mai multe ori pleacă în Turcia și în Moldova”³².

Călătorul Marcu Sobiesky nota în jurnalul său de călătorie prin Moldova, septembrie 1602 că, în timpul celor două săptămâni de călătorie prin Moldova, nu a „văzut zece țărani; toți au fugit... din pricina tătarilor”³³. Aceeași remarcă o întâlnim la Iohann Wilden, care, în iulie 1611, spune că țărani moldoveni „n-au un ceas de liniște din partea tătarilor” și că din cauza lor „bieții țărani părăsesc pretutindeni satele și se ascund prin codrii cei mari”³⁴.

Radu Popescu, vorbind de o expediție tătarească ce a avut loc în Țara Românească, în vremea domniei lui Alexandru Coconul (1623—1627), spune că „tătarii fără veaste au robit țara pînă la Olt și mare pagubă au făcut în oameni și în dobitoace, cît s-au pustiit multe sate, ce pînă acum să văd”³⁵.

Aproximativ în aceeași vreme Giovanni Battista Montalbani, călătorind prin Moldova, ne spune în 1620 că țărani moldoveni „au suferit mari răutăți, asupriri și tiranii din partea turcilor... deoarece turcii luau cu sila cele necesare traiului lor”³⁶.

Miron Costin, povestind a doua domnie a lui Moise Movilă (1633—1634), arată că, în timpul unor lupte dintre turci și polonezi, „țărănimea toată, cît era strînsă acoloa (la cetatea Studenița — *n.n.*) ,au căzut în robie la turci și la tătari”³⁷.

O știre transmisă de călătorul Petru Bogdan Bakšić, referitoare la Țara Românească, spune că „în timpul voievodului Mihai erau 14 000 de sate în Țara Românească” (cifra este, desigur, exagerată), iar în 1640, cînd își nota impresiile, „nu mai sînt — spune el — nici 2 000; atît de multe a pierdut această țară, căci a fost în multe rînduri jefuită de turci și de tîlhari, și unii <locuitori> au fugit în Transilvania și în alte țări”³⁸. Bartolomeo Locadello susține în 1641 că Țara Românească era „redușă la stăpînirea a numai patru mii de sate de <cîte> cincizeci de case în medie”³⁹. Trei ani mai tîrziu, în iunie 1644, Paul Beke spune că în Moldova „sînt multe și întinse ținuturi pustii din cauza deselor năvăliri din trecut ale turcilor și tătarilor” și că „Transilvania o întrece mult prin desimea locuitorilor”⁴⁰.

³² Petru Grigorovici Armeanul, *Raport despre domnul Țării Românești și starea țării acestuia (1604)*, în *lucr. cit.*, p. 74.

³³ Marcu Sobieski, în *lucr. cit.*, p. 148.

³⁴ Iohann Wilden, în *lucr. cit.*, p. 148.

³⁵ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ediție critică, Const. Grecescu, Edit. Acad. R.P.R., București, 1963, p. 91.

³⁶ Giovanni Battista Montalbani, *Relație și informație adevărată despre Moldova*, în *lucr. cit.*, p. 198.

³⁷ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, ediția P. P. Panaitescu, București, 1944, p. 92.

³⁸ Petru Bogdan Bakšić, *Relație despre călătoria în Țara Românească, 1640*, în *lucr. cit.*, vol. II, partea a II-a, p. 480.

³⁹ Bartolomeo Locadello, *Descrierea pe scurt a Țării Românești (1641)*, în *lucr. cit.*, p. 586.

⁴⁰ Paul Beke, *Relație despre Moldova*, în *lucr. cit.*, p. 618.

În a doua jumătate a veacului al XVII-lea, știrile din cronică vin de asemenea să întregească pe cele documentare. Astfel, cronică domniei lui Brîncoveanu, vorbind despre luptele dintre austrieci și turci, relevă faptul că „tătarii împrăștiindu-să pretutindenea au făcut jafuri și cazne oamenilor. Încă pă unii i-au și robit, de s-au făcut mare pustiire pământului despre amîndoaă părțile și despre nemți și despre tătari“⁴¹. O știre similară întîlnim despre Moldova la Nicolae Muste⁴².

Coroborînd datele din documentele interne cu cele transmise de diferiți cronicari sau călători străini, se poate conchide că fenomenul depopulării, sub forme particulare sau ceva mai generale, nu lipsește, cu unele excepții, în tot cursul secolului al XVII-lea. Adăugăm la aceasta frecvențele invazii străine, urmate, după cum am văzut, de robiri, jafuri, foamete, epidemii⁴³. Toate acestea au creat serioase depresiuni demografice. De altfel, numai așa se poate explica existența numeroaselor „siliști“ pe care stăpînii de pămînt, în baza hrisoavelor domnești, caută să le repopuleze cu locuitori aduși mai ales din afara hotarelor țării. Așa se explică și faptul de ce izvoarele din veacul al XVII-lea sînt aproape unanime în a dovedi că locuitorii coloniști se „așează“ acum nu atît în hotarul unor locuri „pustii“ (nelocuite și necultivate vreodată), ci în hotarul unor foste sate „risipite“ sau „sparte“ în împrejurările analizate mai înainte. De aceea putem spune, folosind aprecierile unor cunoscuți istorici medievali, că „istoria populării rurale pare a consta în esență în istoria depopulării rurale“ („l'histoire du peuplement rural nous semble consister essentiellement en l'histoire du dépeuplement rural“)⁴⁴. În această privință subliniem faptul că în Țara Românească și Moldova satele de colonizare s-au creat îndeosebi în ținuturile cu slabă densitate a populației, în special în cîmpie, unde, din cauza deselor incursiuni străine, fenomenul de „pustiire“ a satelor a fost mai frecvent⁴⁵.

Rărirea populației s-a produs într-o vreme cînd „achiziția“ brațelor de muncă devenise „o stringentă necesitate economică“ pentru stăpînii de pămînt care tindeau continuu la sporirea producției lor agricole. În acest caz politica de colonizare a satelor rămase pustii nu mai este lipsită de sens, ci, dimpotrivă, are la bază interese economice bine conturate. De altfel, considerăm, și cred că

⁴¹ *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, ed. Constantin Grecescu, Edit. științifică, București, 1959, p. 29.

⁴² Pseudo-Nicolae Muste, *Letopisețul Țării Moldovei (1662–1729)*, la Mihail Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopisețele Moldovei și Valahiei*, ediția a II-a, tomul III, București, 1874, p. 14.

⁴³ Pentru epoca medievală, pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, vezi Dr. Pompei Gh. Samarian, *Din epidemiologia trecutului românesc. Ciurma*, București, 1932, p. 27–238; mai recent, tot pentru evul mediu, vezi N. Vătămanu, *De la începuturile medicinei românești*, Edit. științifică, București, 1966, 237 p.

⁴⁴ Jacques le Goff et Ruggiero Romano, *Paysages et peuplement rural en Europe après le XIe siècle*, în „Etudes rurales“, nr. 17, Paris, 1965, p. 10 (extras); considerații extrem de prețioase, privind colonizarea, vezi la Georges Duby, *L'économie rurale et la vie des campagnes dans l'occident médiéval (France, Angleterre, Empire, IXe – XVe siècles)*, tome I–II, Paris, 1962, p. 153–169 și 553–556.

⁴⁵ Cf. Șt. Ștefănescu, *Istorie și demografie*, în „Studii“, nr. 5, 1967, p. 939.

se poate admite fără rezervă, că numeroasele porunci de aducere „la urmă” a fugarilor constituie nu numai un aspect al luptei domniei de a împiedica fuga dintr-un sat în altul, dar și o latură a politicii de colonizare a satelor pustii. În această privință, în veacul al XVII-lea au loc încercări de readucere a țăranilor fugiți chiar de peste hotare, prin înțelegere cu autoritățile regiunilor respective. Astfel, la 18 august 1632, dintr-o carte a lui Alexandru Iliăș către boierii săi Matei aga și Teodosie spătarul, rezultă că aceștia din urmă erau împuterniciți de principele Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi I, să scoată „toți rumânii de în țara Ardealului... să-i treacă muntele în țară”⁴⁶. Negocieri similare au loc și în timpul domniei lui Matei Basarab⁴⁷. Un moment important în politica de restituire reciprocă a țăranilor fugari între Țara Românească și Transilvania îl reprezintă permisiunea dată de Antonie-vodă din Popești autorităților de peste munți, în 1669, de a ridica din Țara Românească pe toți fugarii din Transilvania. Domnitorul își rezervă dreptul de reciprocitate în această privință⁴⁸.

În vremea lui Constantin Brîncoveanu s-a purtat o adevărată corespondență între el și boierii Țării Românești cu autoritățile brașovene pentru restituirea țăranilor fugari. Astfel, la 8 martie 1695, Constantin Brîncoveanu făcea cunoscut judeului Brașovului, Hanăș Mancăș, că a înțeles să-i restituie fugarii „den Tohani și den Zărnești, carii ar fi trecut” în Țara Românească, dar cerea totodată să i se restituie țăranii „den satele noastre, de la Rucăr și de la Dragoslavele”, ce fugiseră în Transilvania. Deși domnitorul arată că „mai nainte obiceiul n-au fost ca să s<ă> dea oamenii dintr-o țară într-alta”⁴⁹, totuși corespondența pe această temă continuă pînă către sfîrșitul anului 1700⁵⁰.

Goana stăpînilor de pămînt pentru acapararea de noi brațe de muncă, în condițiile procesului neîntrerupt de „spargere” și „risipire” a satelor, rezultă chiar și din cuprinsul unor acte privitoare la colonizare. Este semnificativ și nu întîmplător că, începînd din ultima treime a veacului al XVII-lea, în formularul unor acte apare o prevedere neechivocă ca sens, și anume de a se aduce coloniști „oricît de mulți”. Așa, de pildă, la 11 aprilie 1673, Ștefan Petriceicu învoiește să se înființeze o slobozie pe Sagna în ținutul Romanului cu „oameni străini dintr-alte țări... cît de mulți vor veni”⁵¹. La 12 ianuarie 1676, Antonie Ruset permite să se repopuleze siliștea Crețești din ținutul Fălciului cu „oameni străini de altă țară... să aibă a veni și a se strînge cît de mulți”⁵². Actul din 18 ianuarie 1679, privitor la colonizarea satului Vâlcești din ținutul Suceava, ne arată cum mănăstirea Galata „chiema oameni străini,

⁴⁶ Nicolae Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, București, 1902, p. 105.

⁴⁷ *Ibidem*, vol. X, București, 1905, p. 122–123, 125–126 și 128.

⁴⁸ Cf. Șerban Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare în Țara Românească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. V., Edit. Academiei R.P.R., 1959, p. 254.

⁴⁹ Nicolae Iorga, *Studii și documente*, vol. X, p. 134.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 134–137, 139–140.

⁵¹ V. A. Urechică, *op. cit.*, p. 20.

⁵² *Ibidem*.

din țara leșească, din țara ungurească și dintr-alte părți, să vie cât de mulți”⁵³. În sfârșit, la 2 aprilie 1681, Gheorghe Duca împuternicește mănăstirea Cetățuia „să cheme oameni streini dintr-alte țări, oricît de mulți, și să-i așeze la siliștea de la Tătarca”⁵⁴.

Oprindu-ne aici cu exemplificările, putem spune fără nici o îndoială că apelul frecvent din acte, de a veni „*oricît de mulți*” coloniști, are la bază nu numai simple rațiuni de ordin pur demografic, ci, întii de toate, rațiuni de ordin economic și financiar, menite să contribuie prin colonizare la creșterea veniturilor vistieriei, deci ale domniei și statului, și în genere ale clasei dominante. În aceasta constă, credem, cauzele principale ale colonizării din această epocă.

În cursul veacului al XVIII-lea, colonizarea este determinată în general de aceleași cauze ca și în secolul precedent. Există totuși unele deosebiri izvorâte, pe de o parte, din stadiul atins în dezvoltarea forțelor și relațiilor de producție, iar pe de altă parte din condițiile economice, sociale și politice, apărute ca urmare a instaurării regimului fanariot.

În general vorbind, peisajul agrar al Moldovei și Țării Românești nu s-a modificat decît foarte puțin în raport cu cel existent în perioada anterioară. El oferă, și de data aceasta, observatorilor și călătorilor străini același contrast izbitor între fertilitatea extraordinară a solului și mizeria neagră a locuitorilor⁵⁵. Din cauza acestei mizerii crunte, veacul al XVIII-lea reprezintă pentru Țara Românească și Moldova epoca unor intense și frecvente fluctuații demografice, cu adînci repercusiuni în viața economică, socială, politică și chiar culturală. Cauzele acestor stări de lucruri sînt, ca și în veacul precedent, de ordin intern și extern. Cele interne rezidă în tot soiul de obligații și angarale, care, neputînd fi suportate, din cauza mulțimii lor și a caracterului lor arbitrar, obligau la fugă pe cei aflați în imposibilitate de a le face față. Ca urmare a acestui fapt, procesul de depopulare a celor două Principate a luat asemenea proporții, îndeosebi către mijlocul veacului, încît a ajuns să neliniștească chiar pe domnii fanarioți⁵⁶.

Într-adevăr, țărani, neputînd să mai îndure greutățile enorme ale impozitelor și ale diverselor obligații legale sau, mai ales, ilegale față de stat și de proprietarii moșilor unde trăiau, încep să fugă în alte regiuni din țară sau de peste hotare⁵⁷. Fuga masivă a țărănimii a devenit, cum pe bună

⁵³ *Uricariul*, vol. VII, p. 227.

⁵⁴ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 8.

⁵⁵ Cf. acad. Andrei Oțetea, în *Istoria României*, vol. III, Edit. Academiei R.P.R., București, 1964, p. 624.

⁵⁶ Pentru Țara Românească, vezi studiul lui G. h. I s c r u, *Fuga țăranilor — forma principală de luptă împotriva exploatarii în veacul al XVIII-lea în Țara Românească*, în „Studii”, nr. 1, 1965.

⁵⁷ Abuzurile slujitorilor de pe moșiile boierești și mănăstirești au fost uneori așa de mari, încît pentru curmarea lor a fost necesară intervenția categorică a domniei. (*Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Țara Românească, p. 676—677).

dreptate s-a spus, una din constantele vieții interne a celor două Principate în veacul al XVIII-lea și totodată una dintre preocupările predominante ale conducerii țarilor⁵⁸.

Întrucît pentru secolul al XVIII-lea informația documentară este, chiar în cazul nostru, incomparabil mai bogată față de secolele anterioare, este necesar, pentru înțelegerea cauzelor colonizării, să recurgem la exemplele cele mai semnificative. O asemenea înțelegere implică însă, și de data aceasta, o prealabilă, dar succintă, trecere în revistă a procesului de „spargere” și „pustiire” a satelor. Ni se pare că acum, mai mult decît oricînd, colonizarea tînde să țină pasul cu depopularea, să-i anihileze consecințele economice și sociale, într-un cuvînt să devină factorul ei prohibitiv. De aceea considerăm că înțelegerea cauzelor colonizării ar deveni de-a dreptul greoaie și poate fără sens dacă am lăsa la o parte tocmai fenomenul pe care încearcă să-l oprească, să-l frîneze. Fără îndoială că procesul depopulării, care nu este în fond decît o formă a unei aprige lupte de clasă, a fost, la rîndul lui, determinat de multiple și diverse cauze de ordin intern și extern, în parte, deja amintite. Pe noi ne interesează însă mai puțin cauzele procesului depopulării și mai mult fenomenul în sine, adică proporțiile și consecințele lui pe plan economic și social.

Izvoarele care pomenesc de „pustiirea” satelor în veacul al XVIII-lea sînt numeroase. Vom cita o parte dintre ele. Astfel, la 19 iulie 1721, mănăstirea Sfîntul Ioan din București era împuternicită de domnie să ia măsurile necesare pentru păstrarea unor rumâni „fugiți de multă vrîme în țara turcească”⁵⁹. După aproape doi ani, la 4 martie 1723, ispravnicul Doljului era sfătuit să manifeste multă precauție pentru ca „oameni<i> dentr-acîte sate să șază la locul lor, să nu spargă satele”⁶⁰.

În Moldova, după cum ne informează actul din 25 februarie 1733, pe locul fostului sat Văscăuți, rămas pustiu, „au fost descălecat un vornicel slobodie domnească acolo la acel sat”⁶¹. La 21 aprilie 1742, Mihai Racoviță atrăgea atenția oamenilor din satul Cernele, județul Teleorman, ca „să nu șază răsipiți pin păduri”, ci să se adune „toți la un loc să facă sat unde va fi siliștea cea véche”⁶². Uneori fuga putea să aibă consecințe cu adevărat dramatice pentru cei în cauză. Așa, de pildă, în luna februarie 1744, un număr de „trei sate din țara de dincolo de Olt au vrut să fugă la Vidin, trecînd Dunărea înghețată, dar cînd au ajuns la mijlocul fluviului, gheața s-a spart și au căzut în apă cu nevestele, copiii și cu căruțele lor, fiind pînă la șapte sute de oameni”⁶³.

⁵⁸ Șerban Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare în Țara Românească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. III, 1959, p. 250.

⁵⁹ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Țara Românească, p. 295.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 307.

⁶¹ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II, Moldova, Edit. Academiei, 1966, p. 186.

⁶² *Ibidem*, vol. I, Țara Românească, p. 401.

⁶³ *Cronica Ghiculeștilor*, ediție critică de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, Edit. Academiei, București, 1965, p. 589.

Matei Ghica, domnul Moldovei, încuviința egumenului mănăstirii Voronețul, la 12 ianuarie 1755, să-și colonizeze satul Drăgoești din ținutul Suceava, pentru că foștii locuitori „s-au dus la alte locuri, nu să știe pe unde, cite de 20 ani și de 25 ani, unii și mai de mult, și n-au rămas nime”⁶⁴.

În secolul al XVIII-lea, izvoare de diverse categorii — ne referim la cele lipsite de exagerări sau intenții — arată că populația Țării Românești și Moldovei, din cauza fugii sau altor pricini, scădea văzînd cu ochii, uneori în proporții catastrofale⁶⁵. Așa, bunăoară, Moldova ajunsese, se pare, să aibă acum mai puțini locuitori decît în vremea lui Ștefan cel Mare⁶⁶. Totodată, o caracteristică a acestei epoci o constituie faptul că populația birnică a celor două Principate cunoaște fluctuații, ce se schimbă de la o perioadă la alta, într-un timp relativ scurt. Numărul birnicilor crește sau scade în raport invers cu exploatarea la care erau supuși, cu creșterea sau descreșterea apăsărilor fiscale și a altor împilări pricinuite de regimul turco-fanariot⁶⁷.

Și alte cauze, afară de cele discutate pînă aici, cum au fost epidemiile de ciumă, invaziile lăcustelor, seceta și foametea, războaiele purtate pe teritoriul celor două țări, robirile făcute cu aceste prilejuri, au contribuit într-o măsură importantă la accentuarea depresiunilor demografice⁶⁸. După cum vedem, cauzele care determină fuga în interior sau peste hotare sînt multiple și extrem de variate în secolul al XVIII-lea. Dintre acestea predomină însă totdeauna exploatarea fiscală, care are rolul principal și în același timp hotărîtor în spargerea sau pustiirea satelor⁶⁹.

La începutul deceniului al cincilea din veacul al XVIII-lea, situația demografică a celor două Principate era întrucîtva deosebită, la aceasta contribuind și politica diferită a celor doi domnitori aflați la conducere; este vorba de Constantin Mavrocordat în Moldova și de Mihai Racoviță în Țara Românească.

Constantin Mavrocordat a aplicat, după cum se știe, o politică menită să atenueze lupta de clasă și să oprească fuga țăranilor. De aceea emigrările

⁶⁴ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II, Moldova, p. 316.

⁶⁵ Nicolae Costin relatează că în timpul celei de-a doua domnii a lui Mihai Racoviță (1707 — 1709), din cauza fumăritului și a altor dări, „ticăloșii pămînteni mulți și-au stricat căs-ciarele de le-au răsipit din temelie” (Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, la Mihail Kogălniceanu, *op. cit.*, ediția II-a, tomul II, București, 1872, p. 57). Cronică Ghiculeștilor relatează, de pildă, că în timpul celei de-a treia domnii a lui Constantin Mavrocordat în Moldova din „șazeci de mii de fugari moldoveni” (cifra ni se pare mult exagerată) plecați „în țări străine” s-au făcut aici „mai multe sute de sate bine populate” (*op. cit.*, p. 635).

⁶⁶ Cf. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Edit. Academiei R.P.R., 1963, p. 198 — 199.

⁶⁷ Ariadna Camaria no-Cioran, *Măsuri fiscale și administrative în Moldova (1753 — 1754)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. V, Edit. Academiei R.P.R., 1962, p. 506.

⁶⁸ În timpul domniei lui Mihai Racoviță, domnul Moldovei, „din pricina foametei și ciumei foarte mulți au plecat din țară sau au murit, că mulți au căzut în robie la tătari” (*Cronica Ghiculeștilor*, ed. cit. p. 227).

⁶⁹ În această privință, aspecte interesante se află în studiul acad. A. Oțetea, *Consi-derații asupra trecerii de la feudalism la capitalism în Moldova și Țara Românească*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. IV, Edit. Academiei R.P.R., 1960, p. 307 — 386.

în Moldova în această vreme nu sînt așa de masive ca în Țara Românească, unde Mihai Racoviță a dezlănțuit chiar de la începutul domniei sale o exploatare cruntă ⁷⁰. Cum era și de așteptat, răspunsul la acest șir nesfîrșit de jafuri și împilări l-a constituit fuga populației. Indiferent însă de proporțiile pe care le-a luat fuga într-o țară sau alta, cert este că aparatul de stat, slab și corupt, n-a fost în stare s-o stăvilească. În fața unor asemenea situații grave, de nesigurantă și haos, domnia a fost forțată de împrejurări să treacă la aplicarea unei politici de reforme și înlesniri fiscale, concomitent cu o largă politică de colonizare. O preocupare deosebită pentru colonizarea Moldovei și Țării Românești a manifestat și Poarta otomană, ale cărei interese nu erau mai puțin lezate de exodul masiv de populație din veacul al XVIII-lea ⁷¹. Se înțelege că, în condițiile scăderii considerabile a numărului contribuabililor, Poarta, vrînd-nevrînd, a trebuit să-și tempereze pretențiile, să facă concesii, uneori mergînd pînă la păsuirea plății haraciului.

Constantin Mavrocordat a inițiat o serie de reforme, prima dintre ele fiind reforma fiscală, prin care a revenit la sistemul lui Constantin Brîncoveanu și la stabilirea unei sume fixe în raport cu puterea economică. În vederea acestei reforme a făcut, probabil, spre sfîrșitul anului 1739 catagrafia Țării Românești. Ajuns domn pentru a doua oară în Moldova, Constantin Mavrocordat a introdus și aici sistemul fiscal din Țara Românească, inițiind catagrafia prevăzută în actul din 1741 ⁷². Ambele catagrafii au avut drept scop, pe de o parte, să pună ordine în finanțele Principatelor, iar pe de altă parte să oprească „spargerea satelor”, expresie a luptei de clasă din această vreme. Bauer spune că la începutul domniei lui Constantin Mavrocordat, în urma recensămîntului fiscal efectuat, numărul familiilor impozabile din Țara Românească era de 147 000 de familii, în 1745 numărul lor scăzuse la 70 000, pentru ca să coboare mai tîrziu la 35 000 de familii ⁷³. Louis Carra, fără a preciza anul, dă pentru ambele țări cifra de 170 000 de contribuabili: 70 000 în Moldova și 100 000 în Muntenia ⁷⁴. Deși cifrele nu concordă exact unele cu altele ⁷⁵ și par exagerat de mici, nu putem totuși neglija la această dată existența unei puternice scăderi a populației. În Moldova o depopulare serioasă s-a produs între anii 1743 și 1753, cînd numărul birnicilor s-ar fi redus, de la 50 000 la 18 000 ⁷⁶.

⁷⁰ Ariadna Camariano-Cioran, *Rapoartele inedite ale capuchehaielor lui Constantin Mavrocordat (august 1741 – decembrie 1742)*, în „Studii”, nr. 4, 1961, p. 964.

⁷¹ Vezi *Cronica Ghiculeștilor*, ed. cit., p. 689.

⁷² Cf. G. Retegan, *Tehnica de înregistrare a populației Principatelor Române la mijlocul secolului al XVIII-lea. Actul lui Constantin Mavrocordat din anul 1741 (?)*, în „Revista de statistică”, nr. 11, 1964, p. 40–46.

⁷³ Bauer Friedrich Wilhelm, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, Francfort et Leipsic, 1778, p. 48.

⁷⁴ Louis Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, Neuchâtel, 1781, p. 155.

⁷⁵ În această privință, vezi Șt. Ștefănescu, *Istorie și demografie*, în „Studii”, nr. 5, 1967, p. 943; vezi și S. Papacostea, *Populația Țării Românești în ajunul reformelor lui Constantin Mavrocordat. Un document inedit*, în „Studii”, nr. 5, 1966, p. 929–931.

⁷⁶ Cf. Ariadna Camariano-Cioran, *Rapoartele inedite ale capuchehaielor lui Constantin Mavrocordat (august 1741 – decembrie 1742)*, în „Studii”, nr. 4, 1961, p. 964; cf. și *Cronica Ghiculeștilor*, ed. cit. p. 689.

Depopularea Principatelor dunărene a adus serioase prejudicii nu numai vistieriei, ale cărei venituri s-au micșorat considerabil, dar și stăpînilor de pămînt, care erau lipsiți de brațele de muncă ale fugarilor și nevoiți să lase moșiile lor neexploatate într-o epocă cînd tendința de sporire a producției agricole în vederea obținerii de cereale-marfă se accentua tot mai mult. O asemenea situație nu mai putea fi însă acceptată de toți factorii de răspundere ai clasei dominante din cele două țări. Trebuia găsită o soluție salvatoare sau menită să îndrepte cît de cît situația. În acest scop, domnia și divanul au găsit de cuviință să se treacă la noi concesiuni față de țărani fugari. Aceasta se impunea cu atît mai mult cu cît reformele fiscale, nerespectate nici chiar de Constantin Mavrocordat din cauza cererilor Porții turcești, își dovediseră ineficacitatea practică, neputînd să stăvilească marile fluctuații demografice cu consecințe economice și financiare atît de dezastruoase. Acesta este mobilul principal al reformelor sociale din 1746 în Țara Românească și din 1749 în Moldova.

De altfel, a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat în Muntenia (1744—1748) și a treia în Moldova (1748—1749) au fost aproape în exclusivitate dominate de problema colonizării satelor și a readucerii „bejenarilor”. Aceasta rezultă în mod expres din așezămîntul din 26 octombrie 1745, care, printre altele, precizează că domnul îndemna pe „cei înstriinați carii după unde să vor fi aflînd pentru binele și folosul lor, fără de nici o îndoire și fără de nici o sfiială să vie cîți ar vrea de mulți să să așeze în țară”⁷⁷. O dorință similară o exprimă și hrisovul cu data de 1 martie 1746, care arată că „voia, pohta și porunca” domnitorului era „să tragă și să adune pe toți fiii patriei cei risipiți din pămîntul lor”⁷⁸. Aceleași idei se degajă și din hrisovul pentru eliberarea tuturor rumânilor din 5 august 1746⁷⁹, precum și din actul din 6 aprilie 1749, pentru desființarea veciniei în Moldova⁸⁰, după ce Mavrocordat a fost transferat în această țară.

Se pare însă că nici reformele sociale îndeplinite de Constantin Mavrocordat, în 1746 și 1749, n-au fost în stare să ducă la rezultatele scontate de ocîrmuire, în ceea ce privește împiedicarea depopulării, deoarece izvoarele din a doua jumătate a secolului continuă să vorbească de spargerea și pustiirea satelor. Într-adevăr, un însemnat exod de populație în afara hotarelor sau „fuga din sat în sat și din ținut în ținut” caracterizează și această a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Un memoriu din anul 1754, deci la cîtiva ani după reforme, prezenta situația țărilor române în felul următor: „Cele două provincii sînt extrem de depopulate din cauza enormelor vexațiuni pe care domnii sînt siliți să le comită atît pentru a satisface lăcomia Porții, cît și pentru îmbogățirea lor și a oamenilor lor. Aceste vexațiuni devin cu atît mai

⁷⁷ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Țara Românească, p. 448.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 453.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 463—467.

⁸⁰ *Ibidem*, vol. II, Moldova, p. 287—289.

insuportabile pentru locuitori cu cît numărul lor se reduce și greutatea se împart între mai puțini”⁸¹.

Luînd cunoștință despre această stare de lucruri, Constantin Racoviță, domnul Moldovei, a hotărît să înlesnească revenirea „bejenarilor” la casele lor. Mai exact spus, situația gravă creată în țară, prin intensificarea luptei de clasă a țărănimii, l-a obligat pe Racoviță să facă unele concesii pentru prohibirea fugii și să emită hrisovul din 1756, cunoscut și sub denumirea de „Hrisov pentru bejenari”. După cum rezultă din cuprinsul hrisovului, se pare că domnia era decisă să cerceteze în amănunțime situația și să descopere adevăratele cauze ale depopulării. În acest scop a convocat divanul țării, străduindu-se mai întîi să afle „prin mulți și cu multe chipuri de întrebări, din cé pricină în țara aceasta sînt prea multe locuri lipsă de oameni și siliști pustii”⁸². Boierii, membri ai divanului, au prezentat în cadrul dezbaterilor tot felul de argumente și explicații pe care hrisovul le-a rezumat sintetic, menționînd că unii dintre ei au arătat „un fél de chipuri, alții altéle, la care n-au putut da credință întru adivăr”. Mai semnificativ ni se pare faptul că unii dintre boieri au încercat să „afle” cauzele depopulării nu în condițiile și împrejurările contemporane lor, ci „în vechile vrémi”, ajungîndu-se chiar pînă la „răpăosatul domn Vasilie voievod și la alții mai înainte”. Atunci — spuneau ei — „s-au tîmplat de multe ori vremi tulburate și prăzi la țara aceasta de au pustii locurile”. Împotriva acestor susținători s-a ridicat probabil nu numai domnitorul, dar și alți sprijinitori ai săi, care au combătut aceste păreri și au adus drept contraargument o altă idee, exprimată în chipul următor: „Poate că s-a fi tîmplat și aceasta, dar și de cînd s-au alinat lucrurile și s-au făcut pacé, cum de n-au mai venit și țara iar la starea ei?” În fața acestui contraargument, unii boieri, în mod ipotetic și într-o formă confuză și echivocă, au căutat vina în „pricina birului, fiind ace asupraia, piste puțința lăcuiitorilor” care „li-au dat pricini de stricăciune”. Neputîndu-se ajunge la concluzii unanime în privința cauzelor depopulării, s-au cercetat atunci și „părțile streine cu caré să megieșește țara aceasta” și s-a „aflat adivărul că în toate părțile... să află și moldoveni foarte mulți”. Aceasta era însă numai o simplă constatare și nu răspundea de loc scopului principal urmărit de domnie, adică de a descoperi cauzele depopulării. După îndelungi dezbateri pentru a „afla adivărul” și „găsi vreun chip de îndreptaré”, s-a hotărît să se recurgă la invitarea cîtorva reprezentanți ai fugarilor, lucru „care s-au și făcut”⁸³. Acestora li s-a cerut „să arăté tot adivărul, din ce pricină s-au stricat, s-au dus de aice din pămîntul Moldovei în părți streine, într-alte țări”. Reprezentanții „bejenarilor” au arătat că „teméiul stricăciunii lor” a fost „din pricina vrémelnicii nestări, adecă neștiind și nefiind hotărît ce să dea pré an și aceasta i-au strămutat de s-au dus în țări streine”⁸⁴. Prin aceste cuvinte, „bejenarii” condamnau în fond toate abuzurile ce se practicau cu prilejul încasării dărilor, abuzuri despre

⁸¹ Hurmuzaki, *Sufliment I/I*, p. 654.

⁸² *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II, Moldova, p. 334.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ *Ibidem*.

care Alexandre d'Hauterive avea să spună, după aproape trei decenii, că acestea erau „mai împovărătoare decît greutatea tuturora“. Mai ales că — spunea el — „orice cerere neașteptată“ devenea „în ochii birnicului, și așa nemulțumit, o vătămare nesuferită“ pentru că țăranul „seamănă... numai odată“ pe an, iar „turmele nu i se înmulțesc într-o singură vară“⁸⁵.

După dezbaterile duse cu reprezentanții băjenarilor, Constantin Racoviță a emis hrisovul respectiv, prin care a acordat o adevărată amnistie pentru fugari, oferindu-le chiar unele scutiri de biruri și tot felul de avantaje, numai să se înapoieze la vetrele lor. Avantajele pe care le-a acordat domnia, și pe care le vom analiza cu un alt prilej, reflectă în mod pregnant intenția ocîrmirii de a înlesni, cu orice preț, întoarcerea la vatră a „bejenarilor“ care părăsiseră țara tocmai din pricina abuzurilor și nedreptăților comise în detrimentul lor de către clasa dominantă. Măsuri similare s-au luat probabil și în Țara Românească, după cum arată numele topice, mai frecvente chiar decît în Moldova și care amintesc de colonizarea satelor rămase pustii⁸⁶.

Măsurile luate de domnie, de tipul celor prevăzute în „hrisovul pentru bejenari“, n-au contribuit însă decît într-o măsură foarte mică la statornicirea populației și la redresarea economică a celor două țări române. Că lucrurile nu s-au schimbat prea mult rezultă și din mulțimea izvoarelor care continuă să consemneze în cuprinsul lor fapte cu privire la „risipirea“ satelor. Vom cita numai cîteva. Astfel, la 6 iunie 1763, locuitorii din Suhașul, județul Vîlcea, ce „au fost sat mare cu mulți oameni“ din cauza multor „încercături și mîncături ce li să făcea de județii orașului, nemaiputînd suferi, s-au răsipit de au rămas numai trei oameni“⁸⁷. La 30 iulie 1772, divanul Țării Românești încuviința să fie adunați toți fugarii din satul Vlădeni, județul Ialomița: „Din înpercherea vremilor cu răzmiriți spărgîndu-să numita siliște, au fugit oamenii răsipindu-să, împrăștiindu-să care încotro au vrut“⁸⁸. În hrisovul din 31 iulie 1779, Alexandru Ipsilanti face constatarea, de ordin mai general, că „într-aceste trecute vremi mulți și-au fost lăsat pămîntul și căminul lor și s-au fost înstreinat prin alte țări nemernicindu ticăloși prin locuri streine“⁸⁹.

În Moldova, la 5 octombrie 1786, Alexandru Mavrocordat Firaris poruncește ispravnicilor de Iași să cerceteze dacă pe moșia Piscani sînt condiții potrivite pentru înființare de sat, întrucît „mai înainte vremi ar fi fost și lăcută cu oameni, dar din întîmplările vremilor trecute, împrăștiindu-să, ar fi rămas moșie slobodă“⁹⁰. O notă de la sfîrșitul lunii septembrie 1795 ne face cunoscut că „toți locuitorii părăsesc țara“ și că „hatmanul Constantin Ghica

⁸⁵ Alexandre d'Hauterive, *Memoriu asupra vechei și actualei stări a Moldovei prezentat lui Alexandru Vodă Ipsilanti domnul Moldovei la 1787*, București, 1902, p. 101.

⁸⁶ Cf. Jorgu Iordan, *Toponimia românească*, Edit. Academiei R.P.R., 1963, p. 202; Ion Donat, *Cîteva aspecte geografice ale toponimiei din Țara Românească*, în „Fonetica și dialectologie“, vol. IV, 1962, p. 112—113.

⁸⁷ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Țara Românească, p. 555.

⁸⁸ *Ibidem* p. 585.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 655.

⁹⁰ *Ibidem*, vol. II, Moldova, p. 540.

a pierdut 1 500 de oameni de pe moșiile sale; deși s-au pus străji pentru a împiedica această emigrare, țaranii în grupuri forțează trecerile”⁹¹. La 29 februarie 1796, Alexandru Callimachi își manifestă îngrijorarea despre locuitorii din satele Seaca și Tîrzia, ținutul Suceava, ca aceștia, „să nu cumva să să înprăștii vreunii dintre dinșii ca să să ducă aiure undeva”⁹². În sfîrșit, la 10 martie 1798, locuitorii din satul Rădășeni reclamau domnitorului Moldovei că sînt asupriți de egumenul mănăstirii Slatina, arătînd, printre altele, că „de n-om fi odihniți de aicea, apoi alt chip nu ni mai rămîne decît, după cum hotarul Bocovinii ne este aproape, ne vom căuta de odihnă și de hrană prin alte țări străine”⁹³.

În acest caz considerăm drept îndreptățită concluzia că fenomenul „spargerii satelor”, cu unele excepții, mai mari sau mai mici, de relativă liniște și stabilitate, a fost aproape neîntrerupt în tot cursul veacului al XVIII-lea. În asemenea condiții era firesc ca și politica de colonizare din partea clasei dominante, respectiv a celor două state feudale, să capete un caracter constant, permanent. O impunea cu multă ardoare nevoia brațelor de muncă. În condițiile vremii respective și ale unor adînci depresiuni demografice, brațele de muncă nu se puteau recupera decît printr-o largă și sistematică politică de colonizare. Ca atare, colonizarea, prin concesiile făcute și prin scutiile acordate, a constituit nu numai un factor prohibitiv, de menținere a populației birnice pe moșii, dar și unul recuperator, prin readucerea elementelor băștinașe în țară sau prin atragerea altor elemente străine de peste hotare. De altfel, și în cursul secolului al XVIII-lea, ca și în cel precedent, mulți stăpîni de moșii, singuri sau chiar cu ajutorul domniei, au încercat să-și rezolve nevoia brațelor de muncă, prin atragerea țăranilor de pe domeniile altor stăpînitori feudali. Lupta aceasta pentru achiziția brațelor de muncă, care stă permanent la baza colonizării, a luat o amploare deosebită în Oltenia, cît timp provincia a stat sub stăpînirea austriacă⁹⁴. Ea se manifestă însă și în restul Țării Românești, precum și în Moldova. Astfel, la 28 noiembrie 1722, Inochentie, egumenul mănăstirii Brîncoveni, obține un hrisov prin care este autorizat „să strîngă oameni de cei ce s-ar scoate du pen sate, să-i așeze la moșiia mănăstirii, la Grădini, să facă sat de o sută de casă de oameni, iar mai mult nu”⁹⁵. La 10 decembrie 1742, Hrisoscul Credincer raporta că, mergînd cu banii peceților, a întîlnit „niște oameni bejenari rădicați de la satul Băhnarii, ținutul Vasluiului”. El i-a oprit „îmblinzindu-i cu voroava”, după care i-a „așezat la Rîpele Crasnii”. N-au putut însă rămîne aici deoarece Ștefan Ruset pahar-

⁹¹ *Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (seria nouă)*, vol. I. Edit. Academiei R.P.R., 1962, p. 706.

⁹² *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II, Moldova, p. 635.

⁹³ *Ibidem*, p. 680–681.

⁹⁴ Multiple aspecte ale acestei probleme, vezi la Șerban Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare în Țara Românească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. III, Edit. Academiei R.P.R. 1959, p. 233–299.

⁹⁵ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Țara Românească, p. 305,

nicul „i-au rădicat cu tot ce-au avut de i-au dus la Băhnari”⁹⁶. În cazul când asemenea țărani nu erau revendicați de fostul stăpîn, ei se stabileau pe noua moșie în calitate de coloniști. Folosirea frecventă a acestei practici a provocat includerea în formularul privilegiilor de colonizare a clauzei: „numai să fie oameni străini, fără de bir și de gîlceavă”. Stăpînii de pămînt n-au ținut însă seama de aceste clauze fixate de domnie. Astfel, la 5 septembrie 1763, Iordache Postelnicul deschide pîră împotriva lui Ianache Mavrodin, considerat vinovat că-i „ridicase” celui dintîi oamenii din satul său Lăcenii, ducîndu-i pe moșia sa, unde „i-au ținut patru ani de am fost păgubaș.” Pînă la urmă, Iordache Postelnicul și-a recuperat țărani, dar Ianache Mavrodin nu-i dădea pace — după cum precizează actul: „în toate zilele strigă asupra mea și supără și pe măriia ta”⁹⁷. Lupta dintre cei doi boieri pentru acapararea clăcașilor a continuat. O lună mai tîrziu, ei se aflau din nou în fața divanului, fiecare dintre ei căutînd să administreze tot felul de probe pentru a obține cîștig de cauză”⁹⁸. La 30 aprilie 1776, egumenul mănăstirii Motru și Iordache Păianu s-au înțeles să-și restituie reciproc țărani strămutați dintr-un sat în altul, angajîndu-se ca, pe viitor, „nici dumnealui să nu primească sătēni după moșia mănăstirii, nici eu sătēni să nu primesc după moșia dumnealui pā moșia mănăstirii”⁹⁹.

Din exemplele citate mai sus se poate observa cu ușurință că stăpînii de pămînt, aflați în criză de brațe de muncă, nu s-au mulțumit să aștepte în mod pasiv sosirea coloniștilor din țară sau de peste hotare. Anticipînd efectele colonizării, ei au recurs de multe ori la ademenirea și chiar la răpirea țaranilor de pe alte moșii. Aceasta, ca și acțiunile de aducere „la urmă” a fugarilor, mult mai numeroase în veacul al XVIII-lea, nu pot fi desprinse de politica de colonizare, ci, dimpotrivă, considerate ca o latură fundamentală a ei.

În veacul al XVIII-lea, numărul străinilor colonizați în cele două țări a fost însă mult mai mare decît în secolul anterior. Aceasta a dus, în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, la crearea unui adevărat sistem în ceea ce privește înscrierea lor la vistierie. În momentul sosirii lor în țară, coloniștii străini sau „cei de demult înstrăinați” erau obligați să se prezinte ispravnicului de județ, pentru a fi luați în evidență, iar după aceea, cu o hîrtie la mînă, semnată de ispravnic, se prezentau la vistierie, unde li se dădea așa-numitele „pecetluituri roșii de ruptoare”¹⁰⁰. În această privință, de privilegiile deosebite s-au bucurat imigranții „ungureni”, adică românii veniți din Transilvania, care au întemeiat multe sate în Țara Românească și Moldova. Astfel, prin actul din 14 mai 1750, Grigore Ghica, domnul Țării Românești, admitea „ungurenilor” să se stabilească „ori pe a cui moșie va pofti, pe loc gol, și să

⁹⁶ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II, Moldova, p. 265.

⁹⁷ *Ibidem*, vol. I, Țara Românească, p. 555—556.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 556.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 604.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 467.

pue ei dintre dînşii birăi adică pîrcălabi; şi de cătră stăpînul moşii supărare pe lucru un an deplin să nu aibă”¹⁰¹.

Prin asemenea privilegii, de care ne vom ocupa cu altă ocazie, ocîrmuirea celor două ţări urmărea să atragă un număr cît mai mare de colonişti, cărora să le acorde un regim fiscal de favoare (rupta) şi să-i pună sub protecţia unui organ special, isprăvnicatul străinilor¹⁰², menit să-i apere de abuzurile organelor administrative şi fiscale. Această „protecţie” a coloniştilor a izvorît din necesitatea acută a stăpînitorilor de pămînt de a-şi coloniza satele „sparte” sau „pustiite”. Aceeaşi necesitate l-a determinat şi pe Alexandru Scarlat Ghica, domnul Ţării Româneşti, să adreseze, la 26 iunie 1766, o chemare „tuturor celor striini şi după vremi înstriinaţi din pămîntul ţării”. Pentru a-i îndupleca să se reîntoarcă în ţară, el le spune că „tot gîndul şi scoposul domnii” a fost îndreptat cu „vîrtoasă rivnă şi poftă” îndeosebi spre cei „înstriinaţi”, pe care îi îndeamnă să vină „la loc bun de hrană” şi să „trăiască cu desfătare”¹⁰³. Acelaşi mobil a stat, probabil, şi la baza hrisovului emis de Mihai Suţu, la 25 noiembrie 1783, în temeiul căruia oamenii străini de peste hotare puteau să vină şi să întemeieze slobozii în Ţara Românească. Deşi acei „striini ce vor trage şi vor veni spre lăcuinţă în pămîntu ţării” erau calificaţi în aşezămînt drept „nişte nemernici şi năimiţi”, totuşi li se promitea că dacă „vor veni aici în pămîntul ţării, unde să vor aşăza, să s<e> cheme slobozii domneşti”. Extrem de importantă şi nu lipsită de semnificaţii pentru problema cauzelor colonizării este precizarea pe care o face hrisovul, şi anume că locuitorii colonişti aveau dreptul să se stabilească „la locul ce le va plăcea”, iar în caz că locul respectiv era locuit şi ocupat de alţi ţărani băştinaşi, aceştia trebuiau „ridicaţi” şi duşi în altă parte. Prin urmare, domnia ştia să aprecieze avantajele colonizării şi era dispusă să favorizeze mai degrabă 50 sau 100 de noi colonişti, decît să lase la locul lor 10 sau 20 de ţărani băştinaşi¹⁰⁴.

De altfel, dorinţa de a atrage un număr mare de colonişti de peste hotare rezultă din însăşi formularul unor acte privitoare la colonizare. Vom cita cîteva exemple. La 4 martie 1701, Constantin Duca, domnul Moldovei, acordă lui Dumitru, mare vistier, dreptul să-şi adune oameni străini la siliştea Petroasa „căti de mulţi s-ar strînge şi s-ar aşeza la ace sălişte”¹⁰⁵. În 9 martie 1705, Doni, mare căpitan de margine în Ţara Românească, dă o carte mănăstirii Mărgineni „să strîngă oameni cîti va putea de mulţi acolo la satul mănăstirii”¹⁰⁶. La 13 aprilie 1742, Constantin Mavrocordat scuteşte de dări pe timp

¹⁰¹ Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea, vol. I, Ţara Românească, p. 493.

¹⁰² În această privinţă vezi studiul publicat de G. D. I s c r u, *Un dregător mai puşin cunoscut: ispravnicul de „ungureni” în Ţara Românească*, în „Revista arhivelor” XI (1968), nr. 1, p. 35—52.

¹⁰³ Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea, vol. I, Ţara Românească, p. 567—568.

¹⁰⁴ Cf. *ibidem*, p. 694—696.

¹⁰⁵ Arh. ist. centr., A.N., pach. CCXX, doc. 2, copie. (Acest document inedit şi încă alte cinci, din veacul al XVIII-lea, ne-au fost puse la îndemînă de prof. V. M i h o r d e a, căruia îi mulţumim şi pe această cale).

¹⁰⁶ Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea, vol. I, Ţara Românească, p. 211.

limitat pe „or câți de mulți streini ar vini și s-ar aședza la Codru“ în Moldova¹⁰⁷. În 28 ianuarie 1745, același domnitor permite lui Metodie, episcop de Buzău, să-și colonizeze satele Beceni și Furești cu „oameni striini dup'într-alte părți striine, cîți ar putea de mulți“¹⁰⁸. Constantin Racoviță încuviința mănăstirii Argeș, la 6 iunie 1763, să-și aducă în satul Suhașul „oameni streini din țara ungurească cîți va putea de mulți“¹⁰⁹. La 12 octombrie 1782, vistieria Moldovei acordă fraților Coruiu dreptul să-și facă slobozie la siliștea Cornești din ținutul Tutovei cu „oricât de mulți oameni streini“¹¹⁰.

Formula „oricît de mulți streini“, constantă și frecventă în mult mai multe acte privitoare la colonizarea din Țara Românească și Moldova, întărește concluzia noastră generală, și anume că în veacul al XVIII-lea, ca de altfel și mai înainte, la baza colonizării au stat întotdeauna interesele materiale ale clasei dominante sau ale statului.

La capătul acestei cercetări se impun și anumite încheieri. Mai întii trebuie să reținem, ca o concluzie generală, că, în toată perioada secolelor XVII—XVIII, dinamica operei de colonizare din Țara Românească și Moldova nu poate fi înțeleasă decît în strînsă legătură cu interesele economice ale clasei dominante, ale statului și chiar ale coloniștilor. Se înțelege de la sine, și noi am arătat, că aceste interese și, respectiv, ponderea cauzelor colonizării s-au schimbat de la o etapă la alta, în funcție de o serie întreagă de împrejurări ce au caracterizat, la un moment dat, istoria Moldovei și Țării Românești.

Oricum, o dată cu sfîrșitul secolului al XVI-lea și continuînd în celelalte două, care au făcut obiectul cercetării noastre, în condițiile dominației turcești și fanariote, ale crizei feudalismului din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, cînd domeniile au fost atrase treptat în sfera producției și a circuitului de cereale-marfă, predominante în opera de colonizare au fost în primul rînd interesele stăpînilor de pămînt și ale statului (firește, și ale domniei), care au urmărit în mod statornic sporirea brațelor de muncă. Această tendință s-a desfășurat în condițiile unor frămîntări sociale permanente, care au dus la spargerea și pustiirea a zeci și poate sute de sate (ne referim la secolul al XVIII-lea). Această luptă a dat naștere unui puternic dezechilibru demografic, între elementele consumatoare și cele productive, numărul celor din urmă scăzînd considerabil din cauza exodului masiv peste hotare. Din această cauză, colonizarea a jucat nu numai rolul de factor stabilizator și de prohibire a depopulării, dar, așa cum am mai spus, și unul recuperator, fiind chemată să refacă potențialul uman, îndeosebi pe cel productiv, pentru că de el depindea în ultimă instanță progresul economic, social, politic și cultural al Țării Românești și Moldovei.

¹⁰⁷ Bibl. Academiei, ms. rom. 237, f. 770 v. copie.

¹⁰⁸ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Țara Românească, p. 425; cf. și *ibidem*, p. 449.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 555; vezi și *ibidem*, p. 568.

¹¹⁰ Bibl. Academiei, pach. DCCLXXXVII, doc. 23, orig.